

Nazar Troian

Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State
Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

Tetiana Nikolaenko

Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State
Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4587-2561>

CERTAIN ASPECTS OF PREVENTING ILLICIT ARMS TRAFFICKING THROUGH CRIMINAL LAW MEASURES: CHALLENGES AND PROSPECTS

Abstract. The article examines issues of criminal liability for illicit arms trafficking. A comparative analysis of Articles 263 and 263-1 of the Criminal Code of Ukraine is conducted, identifying their common and distinctive features. Particular attention is paid to problematic aspects of the legal regulation of criminal liability for the unlawful handling of weapons under martial law. The authors propose legislative regulation of the procedures for the transfer and registration of captured weapons, as well as their explicit recognition as the subject matter of a criminal offense.

Keywords: prevention, illicit arms trafficking, criminal liability.

Назар Троян

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, Україна, м. Хмельницький, Україна

Тетяна Ніколаєнко

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, Україна, м. Хмельницький, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4587-2561>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ ЗАХОДАМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті розгадаються питання кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї. Проведено порівняльну характеристику норм ст. 263 та 263¹ Кримінального кодексу України за їх спільними та відмінними ознаками. Досліджено окремі проблемні питання правового унормування кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю в умовах воєнного стану. Запропоновано законодавче унормування порядку передачі та обліку трофейної зброї та її визначення як предмету кримінального правопорушення

Ключові слова: запобігання, незаконний обіг зброї, кримінальна відповідальність.

Зброя, що перебуває поза державним контролем, залишається серйозною загрозою громадській безпеці, а війна лише загострила цю проблему. З офіційними даними МВС, на руках в українців може бути від 2 до 5 млн одиниць незадекларованої зброї [1]. Основними засобами кримінально-правового реагування щодо незаконного обігу зброї є норми Кримінального кодексу України (далі – КК).

Запобігання незаконному обігу зброї в Україні заходами кримінально-правового впливу здійснюється насамперед через систему норм, визначених у Розділі IX Особливої частини КК "Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки". Серед них ключове місце посідають норми ст. 263, 263¹, де кожна з них має самостійні ознаки складів правопорушень [2, ст. 263, 263¹]. Їх спільною рисою є спрямованість на охорону громадської безпеки в частині встановленого

порядку обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а відмінною – характер протиправного діяння та предмет посягання. Саме тому розгляд цих норм у їх системному взаємозв'язку дозволяє не лише розкрити зміст кожної з них, а й окреслити межі їх застосування у правозастосовній практиці.

Центральною нормою у цій сфері є ст. 263 КК, яка встановлює відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Суспільна небезпечність цього кримінального правопорушення (далі – КП) полягає в тому, що незаконне поводження зі зброєю створює сприятливі умови для вчинення інших, більш тяжких КП з її використанням [3]. Об'єктом посягання є громадська безпека в частині встановленого порядку поводження зі зброєю – суспільні відносини, які забезпечують безпечне та контрольоване існування зброї в цивільному обороті. Предметом КП виступають з урахуванням частини статті: вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (за ч.1), та холодна зброя, а саме: кинджали, фінські ножі, кастети чи інше (за ч.2) [2]. Особливості предмета цього правопорушення є те, що законодавець вивів гладкоствольну мисливську зброю з-під дії частини першої ст. 263 КК, чим мотивував більш нижчим рівнем суспільної небезпеки такої зброї та специфікою її легального використання.

Об'єктивна сторона цього КП сконструйована як формальний склад та охоплює альтернативні діяння, такі як: носіння, зберігання, придбання, передачу або збут зазначених предметів без передбаченого законом дозволу. Кожна з цих форм має самостійний зміст. Так, наприклад, Приморський районний суд м. Одеси визнав особу винною у придбанні, носінні та зберіганні вогнепальної зброї (одного пістолету та восьми одиниць бойових припасів різного калібру) без передбаченого законом дозволу. Особу було засуджено за ч.1 ст. 263 КК. Проте Одеський апеляційний суд на підставі ст. 75 КК звільнив особу від відбування покарання з випробуванням [4]. В іншій справі суд не застосував звільнення від відбування покарання (особу було визнано винною у незаконному зберіганні п'яти одиниць вогнепальної зброї та шести бойових патронів) і засуджено за ч.1 ст. 263 КК до 4 років 1 місяця позбавлення волі з приєднанням частини не відбутого покарання за попереднім вироком [5]. Ці два приклади демонструють, що суди чітко кваліфікують незаконне зберігання навіть за одну одиницю зброї як КП, проте мають право обирати вид та розмір покарання з урахуванням обставин конкретної справи. Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується виключно прямим умислом – особа усвідомлює протиправний характер своїх дій та бажає їх вчинити. Суб'єктом є загальний – фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку [2].

Особливої уваги заслуговує заохочувальна норма, закріплена у ч.3 цієї статті: "особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, не підлягає кримінальній відповідальності" (далі – КВ) за вчинення дій, передбачених ч.1 або ч.2 ст.263 КК [2, ч.3 ст. 263]. Ця норма є одним із небагатьох механізмів легалізації незаконно набутої зброї, що в умовах воєнного стану набуває особливого

практичного значення з огляду на значну кількість зброї, що перебуває поза державним контролем [6; 7].

Судова практика свідчить про те, що застосування ч.3 ст. 263 КК потребує ретельного встановлення добровільності здачі зброї. Так, 04.10.2019 суддя Слов'янського міськрайонного суду Донецької області задовольнила клопотання прокурора та звільнила особу від КВ за ч.1 ст. 263 КК на підставі ч.3 цієї ж статті у зв'язку з добровільною здачею зброї органам влади [8]. Водночас у постанові Касаційного кримінального суду у складі ВС від 11.10.2023 у справі №756/15397/19 суд відмовив у звільненні від КВ особі, яка стверджувала про добровільну здачу зброї, оскільки вона лише надала згоду на огляд квартири, де була виявлена зброя. ВС чітко визначив: добровільна здача означає, що особа мала реальну можливість і надалі зберігати предмети правопорушення, проте за власною ініціативою передала їх органам влади – надання згоди на обшук таким не вважається [9].

Разом із тим в умовах повномасштабного збройного вторгнення застосування ст.263 КК зіткнулося з новими викликами. Зокрема, як слушно зазначають І.Олішевський та Т.Ніколаєнко, виникла проблема кваліфікації дій військовослужбовців, які зберігають або носять так звану "трофейну" зброю, вилучену у противника в ході бойових дій [10, с. 386]. Чинне законодавство не містить чіткого механізму легалізації трофейної зброї, що породжує парадоксальну ситуацію, за якої захисники України формально можуть підпадати під дію цієї статті. З такою ситуацією важко погодитись, адже вона свідчить про неспроможність чинного законодавства адекватно реагувати на реалії збройного конфлікту.

У порівнянні зі ст.263 КК якісно відрізняється ст. 263-1 КК, яка встановлює відповідальність виключно за діяння, які пов'язані із незаконним виготовленням, переробкою чи ремонтом вогнепальної зброї, а також фальсифікацією, незаконним видаленням чи зміною її маркування, або незаконного виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв. Виокремлення цих діянь в окрему норму зумовлене їх підвищеним рівнем суспільної небезпеки порівняно із простим зберіганням чи носінням зброї – адже йдеться про активне поповнення нелегального ринку зброї новими одиницями або про приховування її походження [2]. Об'єктом цього правопорушення є громадська безпека в частині встановленого порядку виготовлення та обігу зброї, а додатковим – встановлений порядок маркування зброї як інструменту її ідентифікації та контролю. Предмет є з однієї сторони ширшим, ніж у ст. 263 КК, оскільки охоплює також гладкоствольну мисливську зброю та бойові припаси до неї, що є логічним з огляду на підвищену небезпечність незаконного виробництва будь-якого виду зброї, та водночас вужчим, оскільки не передбачає незаконний дій стосовно холодної зброї. Об'єктивна сторона охоплює сім альтернативних діянь: незаконне виготовлення, переробку або ремонт вогнепальної зброї, фальсифікацію маркування, його незаконне видалення або зміну, а також незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв. Склад також є формальним, суб'єкт – загальний, суб'єктивна сторона – прямий умисел [2]. Так, 12.06.2026 Богородчанський районний суд Івано-Франківської області визнав особу винною за ч. 1 ст. 263-1 та ч. 1 ст. 263 КК. Суд

встановив факт незаконної переробки предмета, внаслідок якої він набув властивостей вогнепальної зброї, що було підтверджено судовою експертизою. Окремо суд встановив незаконне зберігання та носіння цього предмета, у зв'язку з чим дії особи додатково кваліфіковано за ч.1 ст.263 КК [11]. Ця справа є прикладом того, що суди чітко розмежовують при призначенні покарання незаконну переробку зброї та подальше незаконне поводження з нею як самостійні КП. Для застосування ст.263-1 КК необхідно встановити факт незаконної зміни властивостей відповідного предмета та її підтвердження на підставі висновку судової експертизи.

Окремої уваги заслуговує включення до об'єктивної сторони дій із маркуванням зброї. Маркування є ключовим інструментом ідентифікації зброї та встановлення каналів її незаконного переміщення, що узгоджується з вимогами міжнародного законодавства – зокрема, Протоколу ООН проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, положення якого Україна зобов'язалась імплементувати у національне законодавство [2;6]. Практична значущість цієї норми суттєво зросла в умовах воєнного стану, коли поширилося кустарне виготовлення зброї та видалення маркування з метою приховування її походження, що суттєво ускладнює роботу прикордонних органів щодо встановлення каналів незаконного переміщення зброї [3].

Отже, ст. 263 та 263-1 КК мають спільні ознаки, як: формальний склад, прямий умисел, загальний суб'єкт та водночас різняться за двома критеріями: характером діяння та предметом. Ст. 263 карає за незаконний обіг зброї, як: носіння, зберігання, придбання, передачу, збут, ст. 263-1 - за її виготовлення, переробку, ремонт і зміну маркування, причому лише ця норма охоплює гладкоствольну мисливську зброю, але не охоплює холодну. Водночас ст. 263 КК не враховує реалій війни: військовослужбовець, який зберігає або носить трофейну зброю, формально вчиняє діяння, передбачене цією статтею. Тому необхідно законодавчо закріпити порядок передачі та обліку трофейної зброї.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. МВС: в українців на руках може бути 2–5 млн одиниць незадекларованої зброї: стаття. Радіо Свобода. 30.08.2024. URL: <https://surl.li/wnpwid>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://surl.li/xfrydl>.
3. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму ВСУ від 26.04.2002 № 3. URL: <https://surl.li/pzgaby>.
4. Постанова ВСУ щодо незаконного поводження зі зброєю (ч. 1 ст. 263 КК). ADVOKAT POST. URL: <https://clipr.cc/8c7vG>.
5. До 4 років позбавлення волі засуджено чоловіка, який зберігав вдома гранати. Офіційний сайт судової влади України. 13.10.2022. URL: <https://shortlink.win/1EEIR>.
6. Мурашко Анна. Незаконне поводження зі зброєю: ОГП розкрив, де найбільше правопорушень було торік: стаття. UNN. 28.01.2025. URL: <https://surl.li/ygmrer>.

7. МВС: в українців на руках може бути 2–5 млн одиниць незадекларованої зброї: стаття. Радіо Свобода. 30.08.2024. URL: <https://surl.li/wnpwid>.

8. Кримінальне провадження від 04.10.2019 №243/10684/19 Слов'янський міськрайонний суд Донецької області URL: <https://surli.cc/izgatt>.

9. Справа № 756/15397/19 Постанова Касаційного кримінального суду від 11.10.2023. URL: <https://surl.li/rjqnnk>.

10. Олішевський І., Ніколаєнко Т. Наукові перспективи запобіганню незаконному переміщенню зброї через ДКУ заходами кримінально-правового впливу. Перспективи та інновації науки. 2026. № 2(24). С. 379–393. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2\(24\)-379-393](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2(24)-379-393).

11. Справа №338/605/26, кримінальне провадження №1-кп/338/96/26, Богородчанський районний суд Івано-Франківської області URL: <https://surl.li/oduuhx>.